

Reflexiviteit in interpretatief (management) accountingonderzoek

Ivo De Loo en Alan Lowe

SAMENVATTING Hoewel management accounting vaak gezien wordt als een set rekenkundige technieken, kan het ook worden beschouwd als een reeks van activiteiten die in een bepaalde context in de praktijk worden gebracht, waarbij wat die activiteiten en praktijk precies behelzen kan verschillen van situatie tot situatie. De complexiteit van organisaties en mensen, wordt in een dergelijke visie op management accounting benadrukt. Dit heeft onder meer effect op wat als zinnig en gedegen wetenschappelijk onderzoek in en naar 'de' management accounting kan worden beschouwd. In dit artikel gaan we in op de rol van reflexiviteit hierbij. We onderscheiden twee vormen van reflexiviteit: epistemologische en methodologische reflexiviteit. We geven enkele handvatten hoe hier concreet handen en voeten aan kan worden gegeven, en illustreren deze handvatten aan de hand van een tweetal voorbeeldartikelen. Door het toepassen hiervan krijgen onderzoekers enig inzicht in hun eigen rol, en de rol van de (eventueel) door hen onderzochte personen, in het proces van onderzoek en de totstandkoming van de resultaten daarvan.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Indien aangenomen wordt dat onderzoekers een voor hen deels niet te doorgronden stempel zetten op het proces van onderzoek, en dat taal niet waardenvrij is, is een bescheiden opstelling over wat wetenschappelijk onderzoek is en kan bereiken in 'de' management accounting raadzaam. Dergelijke aannames zijn onder meer gangbaar in wat 'interpretatief accountingonderzoek' (IAR) wordt genoemd. Echter, de rol van reflexiviteit blijft daarbij vaak onderbelicht. Dit artikel heeft tot doel juist dat element te belichten. Het kan daarmee met name onderzoekers die zich op IAR richten helpen. Zij kunnen door het toepassen van reflexiviteit onder andere meer inzicht krijgen in het proces van onderzoek en hun eigen rol daarin en -omheen. Daarnaast staan onderzoekers door reflexief 'bezig te zijn' meer stil bij de maatschappelijke rol die zij hebben.

1 Inleiding

"I suppose in the academic world it's all clear-cut; but it isn't really you know. When you come down here, it's all a hell of a big mish-mash, all interrelated influences. It's not clear-cut and logical. It looks completely illogical, but that's how it happens. And I'm sure we're no different from any other outfit. And you'll go back and say "what a load of idiots". But that's how it hap-

pens" (Scapens & Roberts 1993, p. 1).

In de afgelopen decennia zijn allerlei opvattingen over wat management accounting is en doet in en voor organisaties en de werknemers daarvan in zwang gekomen. Datzelfde geldt hoe naar management accounting op zinnige wijze onderzoek gedaan kan worden. Wickramasinghe en Alawattage (2007) proberen al deze opvattingen te classificeren. Zij onderscheiden een mechanische benadering van management accounting, en twee niet-mechanische benaderingen. Deze kunnen alle verder worden onderverdeeld.

In de mechanische benadering van management accounting wordt management accounting beschouwd als een set van duidelijk afgebakende, veelal waardenvrije rekentechnieken die kunnen worden ingezet om specifieke, helder omlinjende doelen te bereiken, via eenduidige oorzaak-gevolgrelaties die algemeen toepasbaar zijn (bijvoorbeeld: verkoopwerknemers van een organisatie gaan beter de organisatiedoelen behartigen als gevolg van de introductie van persoonlijke balanced scorecards). Deze benadering betitelen zij als 'technical-managerial'. In de twee niet-mechanische benaderingen, die zij 'pragmatic-interpretive' en 'critical-socio-economic' noemen, kan management accounting ten principale worden beschouwd als een set van activiteiten die in de praktijk worden gebracht. Van waardenvrijheid is dan nauwelijks tot geen sprake meer. Management accounting speelt immers een rol in, en technieken worden ingevoerd binnen, bepaalde organisatie-specifieke contexten die verder gaan dan die technieken alleen. Daarin spelen bijvoorbeeld ook het verleden van de desbetreffende organisatie(s), hoe werknemers met elkaar omgaan, de taal die zij bezigen, en machtsverhoudingen tussen bepaalde afdelingen een rol. Tezamen bepalen dergelijke 'factoren' hoe management accounting gedefinieerd, geoperationaliseerd, gepercipieerd en gebruikt wordt, en hoe ver de reikwijdte ervan gaat (zie tevens Chua, 1986). Oorzaak-gevolgrelaties zijn dan niet of nauwelijks te leggen of te destilleren - daarvoor is de dagelijkse praktijk gewoonweg te complex. Enig begrip van de complexiteit van specifieke situaties waarin management accounting (als actor of mediator) een rol speelt, en hoe management accounting in de vormgeving en ontwikke-

ling van dergelijke situaties een (dynamische) rol vervult, is dan volgens sommigen het verste dat onderzoekers kunnen gaan wanneer zij wetenschappelijk onderzoek in en naar 'de' management accounting verrichten (De Loo & Lowe, 2012; Vosselman, 2011). Het bovenstaande citaat uit Scapens en Roberts (1993) heeft tot doel deze complexiteit te illustreren.

Het moge duidelijk zijn dat de wijze waarop aan (wetenschappelijk) management accountingonderzoek op een gedegen en zinnige manier¹ vorm gegeven kan worden verschilt per benadering. Scapens (1990, 1992) geeft bijvoorbeeld aan dat case studies bij uitstek geschikt zijn om binnen wat Wickramasinghe en Alawattage (2007) de 'pragmatic-interpretive' benadering noemen onderzoek te doen. Bosch (2012) suggereert dat *discourse analysis* en *conversation analysis* interessante onderzoeksmethoden zijn wanneer een 'critical-socio-economic' benadering van een bepaald vakgebied wordt geadopteerd. Echter, in beide gevallen wordt ingezoomd op de onderzoeksmethoden die passen bij een bepaalde benadering van (in dit geval) 'de' management accounting. De vraag is of er, gekoppeld aan een benadering, geen consequenties zijn die verder gaan dan de keuze voor bepaalde methode(n) van onderzoek alleen. In dit artikel antwoorden we positief op deze vraag, en nemen we aan dat de paradigmatische opvattingen van een onderzoeker bepalend zijn voor wat als gedegen en zinnig management accountingonderzoek kan worden beschouwd (zie tevens Mauthner & Doucet, 2003). Hierin is *onder andere* de keuze voor een bepaalde benadering van 'de' management accounting vervat, en ook de keuze voor bepaalde onderzoeksmethoden. Maar de gevolgen zijn groter – en op één van die gevolgen gaan wij in deze bijdrage in.

In dit artikel zal, meer specifiek, aandacht worden geschonken aan de rol van reflexiviteit binnen wat ook wel 'interpretatief accountingonderzoek' (IAR) wordt genoemd (Ahrens & Chapman 2006, 2007; Ahrens *et al.*, 2008). Dergelijk onderzoek heeft sinds medio jaren '80 van de vorige eeuw een belangrijke positie verworven in wetenschappelijk onderzoek naar en in 'de' management accounting (Wickramasinghe & Alawattage, 2007; zie tevens Scapens, 2006; Parker, 2012; Vosselman, 2012). Afgaande op de naam is het waarschijnlijk geen verrassing dat IAR vooral te rijmen lijkt met wat Wickramasinghe en Alawattage (2007) de 'pragmatic-interpretive' benadering van management accounting noemen. Echter, een belangrijke omissie in discussies over IAR is onzes inziens dat de rol van reflexiviteit daarin veronachtzaamd wordt (zie tevens Burns, 2014). Met reflexiviteit wordt de relatie tussen de onderzoeker(s) en het/de door hen gekozen object(en) van onderzoek bedoeld (Brannick & Coghlan, 2006). Dambrin en Lambert (2012, p. 2) stellen in dat kader dat "[r]eflexivity refers to a process ... to explore the situated nature of knowledge: the insti-

tutional, social and political processes whereby research is conducted and knowledge is produced; the ambiguous position of the researcher; and the constructive effects of language".

Wij suggereren dat de omissie van reflexiviteit in discussies over IAR wel eens voort zou kunnen komen uit de gedachte dat het erkennen van het belang bij reflexiviteit een onderzoek minder 'krachtig' of *rigorous* kan laten schijnen. In dat geval worden echter opvattingen over wat gedegen en zinnig wetenschappelijk onderzoek is vanuit een 'technical-managerial' benadering van 'de' management accounting verward met de opvattingen vanuit een 'pragmatic-interpretive' perspectief (Wickramasinghe & Alawattage, 2007; zie tevens Chua, 1986; De Loo & Lowe, 2012). Daarom wordt in dit artikel de link tussen reflexiviteit en IAR wel geanalyseerd.

Onze bijdrage is als volgt opgebouwd. In de volgende paragraaf leggen we uit wat onzes inziens onder IAR kan worden verstaan. Daarna zullen we ingaan op reflexiviteit, en de link tussen IAR en reflexiviteit verkennen. Een en ander zullen we illustreren aan de hand twee voorbeeldartikelen. Met de inzichten die uit deze voorbeelden volgen, zullen we enkele aanbevelingen doen aan toekomstige IAR-onderzoekers.

2 Interpretatief accountingonderzoek

Wanneer is er sprake van gedegen en zinnig wetenschappelijk onderzoek? Wanneer heeft een onderzoeker het 'goed gedaan'?

Vragen als deze komen regelmatig naar voren als de kwaliteit van een onderzoek moet worden geduid. De antwoorden op deze vragen zijn voor een belangrijk deel gelegen in hoe het proces van onderzoek is verlopen, en of een onderzoeker hierover op logische en consistente wijze schriftelijk en/of mondeling heeft weten te rapporteren (Lee & Lings, 2008). Lee en Lings stellen, in navolging van Kuhn (1970), dat het paradigma dat in een onderzoek wordt aangehangen, en de paradigma's die op dat moment dominant zijn binnen een bepaald vakgebied, tezamen bepalen of een onderzoek op dat vakgebied als 'goed' opgezet en/of uitgevoerd kan worden bestempeld.

Chua (1986) meent dat in management accountingonderzoek grofweg drie paradigma's dominant zijn, die zij 'mainstream', 'interpretive', en 'critical' noemt². Paradigma's bestaan uit stelsels van samenhangende opvattingen over hoe de wereld eruit ziet, en welk begrippenapparaat daarbij hoort (ontologie), wat kennis is (epistemologie), en hoe deze kennis kan worden verkregen (methodologie) (Guba, 1990; zie tevens Knoops, 2010; Vosselman, 2012). Chua (1986) voegt hieraan het vraagstuk toe hoe de door onderzoekers verkregen kennis kan worden toegepast in de praktijk. In ieder onderzoek worden, bewust of onbewust, door onderzoekers bepaalde paradigmatische aannames gemaakt, waarbij ontologie, epistemologie en methodologie (ho-

pelijk) op elkaar aansluiten. De Loo en Lowe (2012) geven aan dat onderzoekers bereid moeten zijn de consequenties van het paradigma dat zij voorstaan uit te dragen in hun onderzoek. Nauta (1973) stelt dat belangrijke elementen voor de bepaling welk paradigma een onderzoeker het meeste aanspreekt zijn/haar opvattingen over de rol van de onderzoeker in het onderzoeksproces, en de rol van taal zijn. Denkt een onderzoeker dat hij/zij in een onderzoek een afstandelijke, onafhankelijke rol heeft, en geen invloed op het reilen en zeilen van dat onderzoek, of is er juist sprake van een meer betrokken rol? Kortom: is een onderzoeker een 'insider' of 'outsider' in het proces van onderzoek? Een andere vraag is in hoeverre een onderzoeker gelooft dat taal waardeoordelen bevat. Betekent iedere zin hetzelfde, of nagenoeg hetzelfde, voor iedereen, op elk ogenblik, en zijn hieraan voor iedereen (ongeveer) dezelfde consequenties verbonden? Bijvoorbeeld: wordt een zin als "Het heeft de afgelopen dagen flink geregend in Amsterdam" door deelnemers aan een onderzoek, alsmede door de onderzoeker(s) zelf, (nagenoeg) hetzelfde geïnterpreteerd, al dan niet nadat duidelijk is gemaakt wat verstaan dient te worden onder 'de afgelopen dagen', 'flink' en 'Amsterdam'? Of zullen altijd interpretatieverschillen van teksten optreden, en zullen hier uiteenlopende consequenties aan verbonden worden door betrokkenen, die niet of nauwelijks te ondervangen of te achterhalen zijn? Als dat laatste het geval is, wat betekenen dan de conclusies van een onderzoek (en voor wie doen zij dat)? Wat is, met andere woorden, hun reikwijdte? En: wat is het nut van wetenschappelijk onderzoek meer in het algemeen? In wetenschappelijk onderzoek op basis van een 'mainstream' paradigma wordt ervan uitgegaan dat er een geordende wereld bestaat, met eenduidige oorzaak-gevolgrelaties die algemeen geldend zijn. Door middel van het correct toepassen van onderzoeksmethoden en het aannemen van een objectieve grondhouding kunnen onderzoekers via hun onderzoek hier (vrijwel) rechtstreeks kennis van krijgen. In een onderzoek dat op een meer interpretatieve leest is geschied, wordt juist gesteld dat een objectieve grondhouding van onderzoekers onmogelijk is, en dat kennis vaak beperkt is tot specifieke contexten. Als er al oorzaak-gevolgrelaties kunnen worden ontward door middel van onderzoek (hetgeen de meeste interpretatieve onderzoekers betwijfelen), dan staan deze bol van de aannames die door onderzoekers en degenen die zijn onderzocht gedurende het proces van onderzoek³ zijn gemaakt. Er kan daarom niet gesteld worden dat de conclusies van een onderzoek aangeven hoe 'de wereld' 'werkt' – de vraag is zelfs of dat überhaupt kan (Chua, 1986). Beperkt inzicht krijgen in de complexiteit van specifieke situaties volgens de deelnemers aan een onderzoek, en de onderzoekers zelfs, is het verste dat interpretatieve onderzoekers doorgaans vinden dat ze kunnen gaan. Onder an-

dere in een special issue van het MAB over management accountingonderzoek in Nederland is deze stellingname rond interpretatief onderzoek terug te vinden (Vosselman, 2012). Het is aan anderen (bijvoorbeeld: lezers) te beslissen wat ze met de resultaten en conclusies van dergelijk onderzoek doen, hoewel sommigen menen dat objectivering van de gevonden resultaten goed mogelijk is (Ahrens, 2008; Malmi & Granlund, 2009; zie tevens Kakkuri-Knuuttila *et al.*, 2008; Vosselman, 2012)⁴. Alvesson en Sköldbberg (2000, p. 9) merken in dat kader echter, meer bescheiden, op dat "[i]nterpretation rather than the representation of reality on the basis of collected data ... becomes the central element [in research]" wanneer interpretatief onderzoek wordt uitgevoerd. Onderzoeken die vanuit een 'critical' paradigma worden uitgevoerd kijken vooral naar de rol die teksten en taal spelen in het reilen van zeilen van, en de relaties tussen, bepaalde (groepen) mensen (bijvoorbeeld: bij IT-managers in een organisatie). Er bestaat een nauwe relatie tussen kennis en macht, en taal is het medium op basis waarvan kennis en macht, en de relatie daartussen, kan worden versterkt, verzwakt, beperkt, en/of uitgebreid door degenen die bepaalde kennis en/of een bepaalde machtspositie hebben of willen hebben. Wat de 'wereld' 'is' en hoe die 'werkt' wordt bepaald door degenen die de meest 'krachtige' taaluitingen daarover weten te doen.

Volgens Lee en Lings (2008) is het maar zeer beperkt mogelijk om opvattingen over ontologie, epistemologie en methodologie uit verschillende paradigma's met elkaar te combineren. Ze raden aan dit niet automatisch te doen. Daarom richten wij ons in de rest van deze bijdrage enkel op het 'interpretive' paradigma (Chua, 1986), en kijken we daarbinnen specifiek naar interpretatief onderzoek in de (management) accounting. Dit omdat beide auteurs zich de afgelopen jaren daarop hebben toegelegd. Dergelijk onderzoek korten we af met de term 'IAR' (Ahrens *et al.*, 2008) – dit ondanks het feit dat de onderzoekers die deze term hebben geïntroduceerd, en die betrokken zijn geweest bij de voornoemde publicatie, niet in staat zijn gebleken een definitie van IAR te formuleren die ze alle ondersteunden. Wel duidelijk lijkt dat IAR-onderzoek uitgaat van een ontologie waarin wat de 'wereld' 'is' en hoe deze 'werkt' sterk bepaald wordt door de opvattingen hierover die heersen onder (groepen) mensen – bijvoorbeeld onder (groepen) onderzoekers en de door hen onderzochte personen (Vosselman, 2012; zie tevens Modell, 2015)⁵. Van die 'wereld' kan niet (vrijwel) rechtstreeks kennis worden verkregen. Modell stelt dat wat kennis is uiteindelijk het meest wordt beïnvloed door algemeen geldende opvattingen onder (groepen) onderzoekers hierover. IAR-onderzoek is daarmee methodologisch subjectief (Armstrong, 2008). Daarbij komt dat in IAR-onderzoek meestal aangenomen wordt dat taal niet waardenvrij is (Nauta, 1973). Zoals gezegd past bij

een dergelijk paradigma een 'pragmatic-interpretive' benadering van 'de' management accounting (Wickramasinghe & Alawattage, 2007). In zulke contexten speelt het begrip 'reflexiviteit' een belangrijke rol, zoals we zullen zien in de volgende paragraaf.

3 Over reflexiviteit

"The reflexive researcher does not simply report 'facts' or 'truths' but actively constructs interpretations of field experiences and then questions how these interpretations came about" (Brannick & Coghlan, 2006, p. 145).

"The 'choices' we make in our research with regard to ontological and epistemological positioning, methodological and theoretical perspective, and the adoption of particular research methods are bound up not only with our personal or academic biographies, nor are they motivated exclusively by intellectual concerns. The interpersonal, political and institutional contexts in which researchers are embedded also play a key role in shaping these 'decisions'" (Mauthner & Doucet, 2003, p. 421).

Binnen IAR pleegt te worden gedacht dat onderzoekers en/of de door hen onderzochte personen een aanzienlijke stempel drukken op het proces van onderzoek en de (formulering van de) uitkomsten daarvan (Armstrong, 2008). Deze stempel kan nooit volledig worden geduid⁶. Desondanks kan het, om enig inzicht in het verloop van het proces van onderzoek te krijgen, interessant zijn om te trachten aan te geven welke elementen in de ogen van de onderzoeker(s) in ieder geval meegespeeld hebben bij het drukken van de voornoemde stempel (Brannick & Coghlan, 2006). De manier bij uitstek om dit binnen IAR te doen wordt aangeduid met de term 'reflexiviteit' (Johnson & Duberley 2000, 2003). Dambrin en Lambert (2012) stellen echter dat reflexiviteit binnen IAR nog nauwelijks geïmplementeerd wordt. Dit is verrassend. Wellicht dat een 'kwetsbare' opstelling van onderzoekers over hun rol in het onderzoeksproces het idee bij anderen doet postvatten dat een onderzoek geen 'robuuste' resultaten kan bevatten of niet met voldoende *rigor* is uitgevoerd (zie tevens Lillis, 2008; Richardson, 2012). Wellicht is het echter (ook) een kwestie van onwetendheid of onverschilligheid (Armstrong, 2008). De Loo en Lowe (2012) stellen dat de geldende publicatienormen bij wetenschappelijke tijdschriften ook zo hun effect kunnen hebben op het gegeven dat IAR-onderzoekers doorgaans weinig reflexieve verslagen produceren⁷.

In de inleiding van dit artikel gaven we al aan dat reflexiviteit te maken heeft met de relatie tussen de onderzoeker(s) en het/de object(en) van onderzoek (Brannick & Coghlan, 2006; zie tevens Calás en Smircich, 1999). Zowel Brannick en Coghlan (2006) als Dambrin en Lambert (2012) zijn van mening dat er verschillende manieren bestaan om te pogen deze re-

latie te duiden. Tegelijkertijd merken Brannick en Coghlan (2006) op dat zodra dat gebeurd is, het nog steeds niet mogelijk is de stempel van de onderzoeker(s) op het onderzoeksproces te scheiden van de 'pure' onderzoeksresultaten. Reflexiviteit is zelf immers ook een sociaal proces, en daarmee niet neutraal of waardenvrij. Het kan alleen lezers en gebruikers van onderzoek, alsmede onderzoekers zelf, helpen bij het krijgen van *een idee* van hun rol in het onderzoeksproces (dit mede in relatie tot de personen die zij onderzocht hebben), om vervolgens hieraan consequenties te verbinden in termen van bijvoorbeeld de te hanteren schrijfstijl, de structurering van een verslag of artikel, en uitspraken die gedaan kunnen worden over de reikwijdte van de verkregen resultaten (De Loo & Lowe, 2012).

Johnson en Duberley (2000) onderscheiden twee vormen van reflexiviteit: epistemologische en methodologische reflexiviteit. Epistemologische reflexiviteit heeft te maken met hoe een onderzoeker aankijkt tegen wat onder kennis kan worden verstaan en de rol van (wetenschappelijk) onderzoek in het verkrijgen, verkleinen of vergroten daarvan. Welke positie heeft een onderzoeker hierin, en waarom heeft hij/zij deze positie gekregen in de loop der jaren? Geloof een onderzoeker bijvoorbeeld dat er een enkele *body of knowledge* bestaat of zou moeten zijn op een bepaald vakgebied? Hoe dacht hij/zij hier 10 jaar geleden over? Is wetenschappelijk onderzoek bij uitstek de manier om kennis te vergaren, of kan kennis ook gefabriceerd worden, bijvoorbeeld door bepaalde resultaten te benadrukken in de media (Baudrillard, 2012)? Wat in het verleden van de onderzoeker maakt dat hij/ zij 'staat' waar hij/zij 'staat' in deze discussie - dit mede tegen de achtergrond van het onderzoek in kwestie? Dit zijn typische vragen die naar voren komen in discussies over epistemologische reflexiviteit.

Methodologische reflexiviteit richt zich op wat een onderzoeker onder 'goed' of 'slecht' uitgevoerd (wetenschappelijk) onderzoek verstaat. Kortom: wanneer is er sprake van gedegen en zinnig onderzoek? Waar komen de opvattingen van een onderzoeker hieromtrent vandaan? Hoe past dit binnen bepaalde onderzoekstradities, bijvoorbeeld in 'de' management accounting? Parker (2012) stelt dat onderzoekers in 'de' management accounting veelal 'opgegroeid' zijn in een 'mainstream' paradigma, en onderzoeken uit andere paradigma's moeilijk kunnen accepteren, omdat deze buiten hun reguliere denkpatronen van wat *rigorous* onderzoek is vallen (zie tevens Chua, 1986). Het onderkennen van dergelijke moeilijkheden kan de uitkomst zijn van de door onderzoekers uitgevoerde methodologische reflexiviteit in het kader van een specifiek onderzoeksproject. Brannick en Coghlan (2006) stellen dat zelfs met omschrijvingen als de bovenstaande, reflexiviteit een vaag begrip blijft. Mauthner en Doucet (2003) proberen daarom praktische handvatten mee te geven aan onderzoekers die aan de bovenstaande conceptualisatie

van reflexiviteit handen en voeten willen geven (en dus meer specifiek: aan methodologische en epistemologische reflexiviteit). Zij suggereren dat hierbij aan vijf elementen aandacht moet worden besteed (zie tevens Calás & Smircich, 1999). Aan elk van deze elementen koppelen zij concrete methoden van aanpak. De elementen die de auteurs onderscheiden, en de bijbehorende aanpakken, worden hieronder beschreven⁸.

1. De paradigmatische opvattingen van de onderzoeker(s) die betrokken zijn bij een onderzoek. Mauthner en Doucet (2013) geven aan dat verschillende opvattingen over ontologie en epistemologie onder onderzoekers kunnen leiden tot uiteenlopende ideeën over wat 'goed' of 'slecht' uitgevoerd (wetenschappelijk) onderzoek is (zie tevens Chua, 1986)⁹. Mauthner en Doucet (2003) gebruiken de term 'paradigma' zelf niet, maar refereren hier op de voornoemde wijze wel aan. Onderzoekers zouden hun paradigmatische opvattingen door zelfreflectie expliciet moeten maken, en hierover met elkaar in debat moeten gaan. Waar zitten de overeenkomsten en verschillen tussen hun opvattingen? Is een gezamenlijk gedragen beeld, al is het maar in de context van het onderzoek in kwestie, mogelijk of niet? Merk op dat dit element kan worden gekoppeld aan zowel epistemologische als methodologische reflexiviteit.
2. De institutionele en interpersoonlijke settings waarin onderzoekers opereren. Onderzoekers participeren, zowel in hun werk als privé, in allerlei netwerken. Denk aan sportclubs, maar ook aan netwerken als de European Accounting Association (EAA), of aan meer informele samenwerkingsverbanden met onderzoekers van andere instellingen. Om welke netwerken gaat het precies, en (hoe) denkt een onderzoeker dat (groepen) individuen in deze netwerken, en datgene wat daarin verteld en/of bediscussieerd is/wordt, van invloed zijn op hoe hij/zij over onderzoek denkt en dit doorgaans uitvoert of uitgevoerd heeft? Zo ja, wat zijn die invloeden dan concreet? Wederom suggereren Mauthner en Doucet (2003) hier door zelfreflectie, of kritische bevraging door iemand anders, achter te komen. In hun eigen onderzoek zien de auteurs bijvoorbeeld vooral de opvattingen van bepaalde senior collega's die hen steunden tijdens hun promotieonderzoek terug. Mauthner en Doucet leggen daarbij vooral een link met epistemologische reflexiviteit.
3. De academische en persoonlijke geschiedenis van onderzoekers. Mauthner en Doucet zijn tevens van mening dat de onderzoekstradities en -instellingen waarin onderzoekers zijn 'opgegroeid' en waarmee zij hebben gewerkt, hun weerslag hebben op de opvattingen over

de inrichting en uitvoering van hun onderzoek, en de voorgestane wijze van rapportage daarover. De auteurs stellen voor om een auto-etnografisch verslag van iedere onderzoeker op te nemen in de stukken die zij publiceren, in een poging de bovengenoemde aspecten duidelijk te maken. Dit betreft zowel epistemologische als methodologische reflexiviteit.

4. Hoe een onderzoeker zich gedraagt tegenover het/de object(en) van onderzoek. Aan dit element wordt door de Mauthner en Doucet de meeste aandacht besteed. Als voorbeeld gebruiken zij een eigen onderzoek dat gebaseerd is op interviews. De auteurs poneren dat de emoties die geïnterviewde(n), en/of hun verhalen, tijdens een interview oproepen bij de interviewer(s), effect hebben op de manier waarop een interview uiteindelijk geïnterpreteerd wordt (zie tevens Koning & Ooi, 2013). Ze raden onderzoekers daarom aan om ieder interviewverslag twee of drie keer grondig, hardop door te lezen en te kijken of andere interpretaties van hetzelfde materiaal mogelijk zijn. Bij één van die keren is het de bedoeling dat terwijl een onderzoeker het verslag opleest, door hem/haar notities worden gemaakt van de reacties en interpretaties die bepaalde stukken interviewtekst oproepen. Dit noemen Mauthner en Doucet 'reader-response reading'. Het zou helpen om de eigen aannames in en rond, en de betrokkenheid van onderzoekers bij het/de object(en) van onderzoek inzichtelijk te maken. Dit element heeft duidelijke raakvlakken met epistemologische reflexiviteit, maar ook met methodologische reflexiviteit.
5. De rol van tijd in percepties over hoe eigen onderzoek is verlopen. Een element dat Mauthner en Doucet niet afzonderlijk benoemen, maar wel herhaaldelijk terug laten komen in hun artikel, is de 'benefit of hindsight'. Onderschrijven onderzoekers na enige tijd de opzet, uitvoering en conclusies van hun eigen onderzoek nog, of juist niet? Zijn ze het eens met de wijze waarop hierover verslag is gedaan, of hebben zij (nu) de nodige kanttekeningen? Ingeval er kanttekeningen zijn, welke zijn dat dan, en waar komen ze vandaan? Ook in dit element zijn aspecten van zowel epistemologische als methodologische reflexiviteit te onderkennen, afhankelijk van welke kanttekeningen precies worden gemaakt.

Wij zullen in de volgende paragraaf twee artikelen uit de IAR-hoek behandelen, en bezien of en in hoeverre hierin aan de bovenstaande elementen en aanpakken van reflexiviteit invulling is gegeven. Dit helpt ons om aanbevelingen te doen aan IAR-onderzoekers die aan reflexiviteit aandacht willen besteden in toekomstige studies.

4 Twee voorbeelden

In het navolgende gaan we in op een tweetal voorbeeldartikelen, waarin de auteurs impliciet of expliciet hebben geprobeerd handen en voeten te geven aan de verschillende elementen van reflexiviteit die door Mauthner en Doucet (2003) zijn beschreven. In één artikel (De Loo & Lowe, 2012) wordt weliswaar gerefereerd aan de term 'reflexiviteit', maar richten de auteurs zich vooral op hoe ogenschijnlijk eenduidige interviewquotes die afkomstig zijn van controllers toch op zeer uiteenlopende wijzen kunnen worden geïnterpreteerd ... waarbij reflexiviteit een rol blijkt te spelen (hoewel de auteurs dit niet als zodanig onderkennen). In het andere artikel (Dambrin & Lambert, 2012) is reflexiviteit het kernthema. In het artikel staat namelijk de vraag centraal waarom de beide auteurs, zowel afzonderlijk als samen, geïnteresseerd zijn geraakt in (en ontwikkelingen hebben doorgemaakt rond) onderzoek naar de wisselwerking tussen beelden over sexeverschillen en het loopbaanverloop van met name vrouwelijke accountants¹⁰. Deze voorbeeldartikelen hebben tot doel aan te geven hoe reflexiviteit binnen IAR in de praktijk kan worden gebracht, en in hoeverre hierin de suggesties van Mauthner en Doucet (2003) gestand worden gedaan. Bovendien willen we illustreren hoe anders/ruimer met reflexiviteit omgegaan kan worden wanneer hier heel expliciet aandacht aan wordt besteed in een onderzoek.

De Loo en Lowe (2012)

In dit artikel stellen de auteurs, in navolging van Alvesson (2003), dat een interview in plaats van een sessie waarin één of meer interviewers 'feiten' of 'meningen' verzamelen bij één of meer geïnterviewden, ook gezien kan worden als een ontmoeting tussen individuen, waarin de sociale context van de betrokkenen bepaalt hoe een interview verloopt en/of hoe dit gepercipieerd wordt. Denk in dat kader bijvoorbeeld aan het hebben van een 'goede' of een 'slechte' dag door de interviewer(s), de kleding die een geïnterviewde draagt en welke gedachten dit oproept bij de interviewer(s), het aantal interrupties dat plaatsvindt tijdens een interview en wat dit doet met de aandacht van de geïnterviewde(n), etc. Dit zijn allemaal zaken die invloed kunnen hebben op hoe een interview 'gaat' en wat de resultaten hiervan zijn. Het is maar zeer de vraag of deze invloeden alle door onderzoekers (kunnen) worden (h)erkend en meegenomen in het proces van onderzoek. Een poging daartoe wagen kan echter wel. In dat kader speelt reflexiviteit een belangrijke rol – juist omdat daarin ingezoomd wordt op de rol van de onderzoeker in het onderzoeksproces, mede in relatie tot het (de) door hen bestudeerde object(en) van onderzoek.

Alvesson (2003) beschrijft acht metaforen aan de hand waarvan interviewquotes kunnen worden geduid, indien uitgegaan wordt van de idee dat de sociale context

waarin een interview plaatsvindt bepalend is voor hoe een interview verloopt en hoe dit geïnterpreteerd wordt door betrokkenen. Geen van deze metaforen is noodzakelijk 'beter' of 'slechter' dan de andere, en ze zijn ook niet onafhankelijk van elkaar (De Loo & Lowe, 2012), maar ze leveren wel verschillende conclusies op over wat een interview is en wat hierin te berde wordt gebracht. De vraag is tot welke metafo(r)en een onderzoeker zich het meeste aangetrokken voelt, waarom dit het geval is, en wat de effecten hiervan zijn op datgene wat door hem/haar wordt geconcludeerd en gerapporteerd. Eén van Alvesson's (2003) metaforen is 'identity work'. Een geïnterviewde kan een bepaalde (professionele) identiteit uit proberen te stralen tegen de interviewer(s), en zijn/haar antwoorden gedurende het interview hier zoveel mogelijk op afstemmen. Een andere metafoor is 'establishing a storyline'. Gedurende een interview wisselen interviewer(s) en geïnterviewde(n) allerlei verhalen uit. Doel van een geïnterviewde, zo stelt deze metafoor, is geloofwaardig over te komen op de interviewer(s) gegeven het onderzoek waar laatstgenoemde(n) mee bezig is/zijn. In zulke gevallen kan het voorkomen dat bepaalde verhalen verteld of uitvergroot worden omdat een geïnterviewde denkt dat deze passen bij het onderzoek in kwestie, en dat de interviewer(s) ze graag wil/willen horen. De Loo en Lowe (2012) illustreren Alvesson's (2003) metaforen aan de hand van een drietal, ogenschijnlijk eenduidige interviewquotes van controllers. Hoewel ten tijde van de interviews de interpretatie van deze quotes voor de onderzoekers voor de hand leek te liggen, mede doordat in het oorspronkelijke onderzoek (De Loo *et al.*, 2006) gebruik werd gemaakt van 'interpretive interactionism', een onderzoeksmethode waarin de conclusies van onderzoekers op meerdere momenten worden afgestemd met de door hen onderzochte personen (Denzin, 1989), vraagt de onderzoeker die destijds bij de interviews betrokken is geweest zich nu af waarom de interpretaties van de onderzoekers vrijwel meteen eenduidig leken, zonder dat de onderzochte personen hierover waren gecontacteerd. Onder andere de onderzoekstraditie waarin de onderzoeker in kwestie is 'opgegroeid', de informatie die de geïnterviewden (informeel) verstrekten voorafgaand aan hun interview, het feit dat één van de betrokken onderzoekers een seniorpositie had, en impressies die de onderzoekers gedurende voorbereidende interviews in de studie in kwestie hadden opgedaan, maakten volgens De Loo en Lowe (2012) waarom bepaalde interpretaties in eerste instantie de nadruk kregen. Het onderkennen van dergelijke beïnvloedingen, die uiteraard op elkaar kunnen inwerken, is een manifestatie van een reflexiviteit ... ook al gebeurde dit ruim vijf jaar na de oorspronkelijke analyse¹¹.

Als deze uitingen van reflexiviteit worden gelegd naast de elementen en aanpakken van Mauthner en Doucet (2003), zien we het volgende. Reflexiviteit wordt in het

artikel van De Loo en Lowe (2012) in de praktijk gebracht door te kijken of er op basis van Alvesson (2013) verschillende interpretaties van ogenschijnlijk eenduidig interviewmateriaal mogelijk zijn, en waarom een (groep) onderzoeker(s) bepaalde interpretaties (bewust of onbewust) geprefereerd heeft (hebben). Epistemologische reflexiviteit staat daarmee centraal (Johnson & Duberley, 2000). In dat kader wordt de meeste aandacht besteed aan de punten 4 en 5 zoals genoemd door Mauthner en Doucet (2003), echter zonder dat 'reader-response reading' wordt toegepast. Eén van de reflecties van De Loo en Lowe (2012) gaat bijvoorbeeld over het feit dat de 'nieuwe' interpretaties van het interviewmateriaal vijf jaar na dato plaatsvinden. Dit is een periode waarin onderzoekers bepaalde ontwikkelingen kunnen hebben doorgemaakt. Daarnaast had een senioronderzoeker begrijpelijkerwijs een voortrekkersrol in het oorspronkelijke onderzoek. Diens relatie met de onderzoeker die in De Loo en Lowe (2012) terugkijkt op het desbetreffende onderzoeksproces kan wellicht worden geïnterpreteerd als een netwerk – dit conform punt 2 van Mauthner en Doucet (2003). De punten 1 en 3 van de laatstgenoemde auteurs komen echter niet aan bod in De Loo en Lowe (2012). De enige aanpak die De Loo en Lowe hanteren in hun onderzoek is zelfreflectie.

Dambrin en Lambert (2012)

Hoewel de rol van de onderzoeker in het onderzoeksproces als een belangrijk element van reflexiviteit wordt beschouwd, richten Dambrin en Lambert (2012) zich vooral op de functie die (wetenschappelijk) onderzoek kan hebben in het transformeren van gangbare maatschappelijke opvattingen over een bepaald thema. Hun eigen onderzoek naar *gender issues* in de accountancy nemen ze daarbij als voorbeeld. Dambrin en Lambert baseren zich met name op het gedachtegoed van de Franse filosoof Pierre Bourdieu. In diens werk wordt een bepaalde invulling gegeven van het begrip 'reflexiviteit' (zie bijvoorbeeld Bourdieu & Wacquant, 1992). Hoewel Dambrin en Lambert (2012) erkennen dat reflexiviteit als begrip alleen maar een waardevolle invulling kan krijgen als aangenomen wordt dat onderzoek subjectief is, zijn zij van mening dat alle onderzoekers hier serieus mee bezig zouden moeten zijn, juist vanwege de maatschappelijke effecten die (wetenschappelijk) onderzoek heeft. Meer concreet zijn de auteurs van mening dat reflexiviteit kan bijdragen aan het veranderen van machtsstructuren op plekken en in situaties waar mensen samenwerken. Daarnaast kan het leiden tot discussies over wat kennis is, waar deze kennis op gebaseerd is, en van wie deze afkomstig is. Dit kan weer resulteren in een dialoog tussen en meer begrip voor onderzoekers met uiteenlopende opvattingen over (het reilen en zeilen van wetenschappelijk) onderzoek. Dambrin en Lambert ge-

ven aan dat in ieder onderzoek aannames en keuzes worden gemaakt door onderzoekers, die zij zich grotendeels niet bewust zijn. Onderzoekers hebben tevens, zo stellen Dambrin en Lambert echter, een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid. Reflexiviteit is een manier om deze verantwoordelijkheid onder ogen te zien en hier consequenties aan te verbinden. Onderdeel daarvan is onder andere de bewustwording van zoveel mogelijk aannames en keuzes die door onderzoekers gemaakt zijn in het proces van onderzoek.

Dambrin en Lambert illustreren hun opvattingen over reflexiviteit door te kijken naar wat zij beschouwen als hun relatie met de 'academische wereld'. Enerzijds analyseren ze hierbij de totstandkoming en resultaten van een literatuuronderzoek dat ze hebben uitgevoerd naar de schaarste van vrouwen aan de top van accountancykantoren. Dit noemen ze een 'indirecte' manier om de voornoemde relatie te bekijken. Anderzijds reflecteren zij op de opmerkingen die ze van collega-onderzoekers op conferenties hebben gekregen over hun onderzoek. Daarnaast presenteren ze een kort, auto-etnografisch verslag van hun eigen carrière in 'de wetenschap', en hoe en waarom zij zelf denken dat hun denkbeelden en onderzoekinteresses daarbij in de loop der tijd zijn veranderd (of niet). Hiermee denken de auteurs een meer 'direct' beeld te kunnen schetsen van hun relatie met de 'academische wereld'. Dambrin en Lambert concluderen onder andere dat zij zelf nog steeds moeten oppassen om niet op basis van vooroordelen of algemeen geaccepteerde denkbeelden over waarom er weinig vrouwen werkzaam zijn aan de top van accountancykantoren te redeneren, zonder deze kritisch te beschouwen bij het opzetten van, uitvoeren, en rapporteren over hun eigen onderzoek. Er worden enkele illustraties gegeven hoe gemakkelijk dit kan gebeuren (bijvoorbeeld als gevolg van opmerkingen van collega-onderzoekers), en wat de mogelijke maatschappelijke effecten hiervan zijn (zoals het in stand houden van dominante *discourses* ['vertogen'] over waarom vrouwen wel of niet zouden 'mogen' werken wanneer ze getrouwd zijn). Dambrin en Lambert pleiten voor een minder restrictieve schrijfstijl in wetenschappelijke artikelen, waarin ruimte is voor reflexiviteit langs de lijnen zoals zij dit praktiseren (zie tevens De Loo & Lowe, 2012). Dit maakt volgens de auteurs dat onderzoekers aan hun maatschappelijke functie op een meer verantwoordelijke wijze invulling kunnen geven, en ook meer zinnig en gedegen (wetenschappelijk) onderzoek kunnen uitvoeren. Het moge duidelijk zijn dat in een onderzoek dat reflexiviteit als kernthema heeft (Dambrin & Lambert, 2012), meer elementen hiervan worden afgedekt dan in een onderzoek waarin reflexiviteit minder centraal staat (De Loo & Lowe, 2012). Dit zien we dan ook terug in het aantal elementen en mogelijke aanpakken van reflexiviteit van Mauthner en Doucet (2003) die terugkomen in Dambrin en Lambert (2012). Eigenlijk worden alle elementen van Mauthner en Doucet (2003) vrij ge-

detaillieerd afgedekt, hoewel punt 1 enigszins impliciet blijft in Dambrin en Lambert (2012). Slechts wanneer de auteurs spreken over de rol van onderzoek in een bredere maatschappelijke context kan worden opge- maakt dat sprake is van onderzoek in de IAR-hoek, met een licht activistische dimensie daarbij. Daarnaast zijn er paragrafen in het artikel gewijd aan de academische carrières van de beide auteurs, worden er enkele opmer- kingen gemaakt over de netwerken waarin zij hebben geparticipeerd en/of nog steeds participeren, hun be- trokkenheid bij het accountantsberoep, en de conferen- ties die zij plegen te bezoeken en het commentaar dat ze daar zoal krijgen op hun werk. Tevens geven zij aan dat ze in de loop der jaren anders zijn gaan denken over *gender issues* in de accountancy, maar ook dat het moei- lijk is een andere visie te omarmen gegeven algemeen heersende opvattingen over gender issues. Qua aanpak- ken van Mauthner en Doucet is bij Dambrin en Lam- bert (2012) sprake van zowel zelfreflectie als auto-etno- grafische verslagen. Of de auteurs elkaar ook kritisch bevraagd hebben in het onderzoeksproces wordt niet duidelijk gemaakt in het artikel.

Hiermee eindigt onze analyse van de twee voorbeeld- artikelen. In de volgende paragraaf zullen we onze be- vindingen samenvatten, en deze koppelen aan andere bevindingen uit deze bijdrage.

5 Conclusies

Onderzoekers die zichzelf affiliëren met IAR zouden kritisch moeten zijn ten opzichte van hun eigen rol en de rol van degenen die zij (eventueel) onderzocht heb- ben in het proces van onderzoek, alsmede ten opzich- te van de neutraliteit van taal (Nauta, 1973). Zij zou- den bijvoorbeeld dienen in te zien dat zij zelf een belangrijke stempel drukken op wat zij zelf beschou- wen als gedegen en/of zinnig onderzoek, hoe dergelijk onderzoek wordt uitgevoerd, en welke resultaten hier- uit voortvloeien. Anders geformuleerd: voor IAR-on- derzoekers zou onderzoek inherent subjectief moeten zijn (Armstrong, 2008). Een en ander zien we echter maar zeer beperkt terug in IAR-onderzoeken die wor- den gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften (Dambrin & Lambert, 2012; De Loo & Lowe, 2012). Dit komt mogelijk door de beperkte *rigor* die dergelij- ke onderzoeken lijken uit te stralen - een argument dat onzes inziens geen hout snijdt als aangenomen wordt dat paradigma's bepaalde randvoorwaarden stellen aan het reilen en zeilen van (wetenschappelijk) onderzoek - en dus ook aan het rapporteren daarover. Eén van die paradigma's die dominant zijn in (management) ac- countingonderzoek is van het 'interpretive' soort (Chua, 1986; Scapens, 2006), en richt zich juist op kwesties als de bovenstaande. Het schenken van meer aandacht hieraan in de accountingliteratuur lijkt ons daarom voor de hand te liggen (De Loo & Lowe, 2012; zie tevens Burns, 2014; Vosselman, 2012).

Reflexiviteit zien we als een manier om in interpreta- tief (management) accountingonderzoek te pogen om enige duidelijkheid te verschaffen in de rol van de on- derzoeker en door hem of haar onderzochte personen in het onderzoeksproces, zonder te suggereren dat hier- mee een compleet beeld kan worden geschetst van die rol(len) en onderzoeksresultaten kunnen worden ge- vrijwaard van de aannames en interpretaties die bewust en onbewust door onderzoeker(s) zijn gemaakt (Nau- ta, 1973). Dambrin en Lambert (2012) betogen dat langs deze weg tevens inzicht kan worden verkregen in de maatschappelijke functies van onderzoek(ers), en de invloed van onderzoek op de heersende meningen en opinies over een bepaald thema. Mauthner en Dou- cet (2003) hebben enkele handvatten aangedragen om aan reflexiviteit handen en voeten te geven. Deze han- den en voeten hebben we geïllustreerd aan de hand van twee voorbeeldartikelen. We dagen andere IAR-onder- zoekers uit deze voorbeelden te volgen.

Dambrin en Lambert (2012) merken echter op dat re- flexiviteit kan leiden tot navelstaren van en/of zelfkas- tijding door onderzoekers. Dit zien zij niet als het doel van reflexiviteit. Meer bewustzijn over hoe wetenschap- pelijk onderzoek verloopt en waar en waarom verbeter- ings in het proces van onderzoek mogelijk zijn, ge- geven de paradigmatische uitgangspunten van een onderzoek(er), zien zij, maar ook wij, zelf als belangrij- ke functies van reflexiviteit - zeker binnen IAR (zie te- vens Vosselman, 2012). Langs deze weg kan mogelijk de (dominante) rol die onderzoekers hebben in het proces van onderzoek, de formulering van de onder- zoekresultaten, en de effecten van onderzoek op gang- bare maatschappelijke *discourses* over een bepaald the- ma worden verduidelijkt en in perspectief geplaatst (zie tevens Hartmann, 2012). Daarnaast wordt langs deze weg waarschijnlijk ook duidelijk dat management ac- counting, maar ook onderzoekers en de door hen on- derzochte personen, als actoren of mediators kunnen worden beschouwd in de complexe organisatiepraktijk van alledag (Vosselman, 2011) - iets wat menige onder- zoeker wellicht als verrassing in de oren zal klinken. Wat onderzoekers denken te kunnen concluderen op basis van het door hen uitgevoerde onderzoek ver- wordt, op die manier beschouwd, eigenlijk tot niet meer en minder dan een (onderbouwde) mening. Of ziet u dat wellicht anders? ■

Dr. I. De Loo is Universitair hoofddocent Methoden en Me- thodologie bij Nyenrode Business Universiteit.

Prof. dr. A.D. Lowe is Professor of Accounting bij de Aston Business School in Birmingham (Verenigd Koninkrijk).

Noten

1 Sommigen zullen opmerken dat de termen 'zinnig' en 'gedegen' onderzoek niet gangbaar zijn in wetenschapsfilosofische discussies over de opzet en uitvoering van (wetenschappelijk) onderzoek. Wij gebruiken deze termen echter bewust. Termen als 'validiteit' en 'betrouwbaarheid', die wellicht op deze plek werden verwacht, zijn namelijk verbonden aan specifieke paradigma's en worden op een hele andere manier ingevuld afhankelijk van het paradigma dat in een onderzoek wordt aanhangen (Bosch, 2012). In sommige paradigma's spelen ze zelfs totaal geen rol. We hebben daarom getracht meer 'overkoepelende' termen te hanteren - die uit eigen koker komen, en die, vanwege hun overkoepelende karakter, wellicht enigszins vaag klinken. De termen zullen vanzelf concreter worden zodra we in paragraaf 2 overgaan tot een bespreking van interpretatief accountingonderzoek (IAR).

2 De benaderingen van 'de' management accounting die Wickramasinghe & Alawattage (2007) onderscheiden vloeien min of meer uit deze indeling voort.

3 Hetzij specifiek als individu, hetzij als representant van een groep (zoals een managementteam of organisatie), hetzij als representant van een bepaalde rol/functie (zoals die van controller).

4 Lowe (2008) betoogt echter dat het idee van objectivering gebaseerd is op een ruimhartige interpretatie van een aantal, met name antropo-

logische geschriften die door Kakkuri-Knuuttila *et al.* (2008a, 2008b) zijn aangehaald.

5 Er zou daarom binnen IAR sprake moeten zijn van een expliciete erkenning van het ontstaan van interpretaties en een framing van beelden en conclusies op basis van interpretaties, waarin onderzoekers, onderzochte personen, maar ook bijvoorbeeld lezers van een onderzoek bepaalde rollen vervullen (Vosselman, 2012). Hoewel dit op papier wel wordt onderkend (Kakkuri-Knuuttila *et al.*, 2008a), worden de implicaties daarvan voor het onderzoek dat wordt verricht doorgaans maar beperkt getrokken (Dambrin & Lambert, 2012; De Loo & Lowe, 2012). Onder andere bij menig IAR-onderzoek dat verricht is aan de hand van nieuw- of neo-institutionele theorieën is dit terug te zien (Modell, 2015). Daarin sluiten ontologie en epistemologie geregeld niet goed op elkaar aan.

6 Enige nuancering is hierbij wel op zijn plaats. Toonaangevende IAR-onderzoekers als Ahrens en Chapman (2006, 2007) geven weliswaar een sterke rol van de onderzoeker op en in het verloop en de uitkomsten van een onderzoek toe, maar denken tevens dat deze rol op bepaalde manieren uit het onderzoek 'gefilterd' kan worden, zodat de resultaten uiteindelijk toch aangeven hoe (een beperkt deel van) de 'wereld' 'is' of 'werkt' (zie tevens Malmi & Granlund, 2009). Daarmee combineren zij een subjectieve opvatting over de beoefening van IAR-onderzoek met

een objectief wereldbeeld. Dergelijke combinaties liggen niet voor de hand (Lee & Lings, 2008), maar worden momenteel wel gepraktiseerd door sommige IAR-onderzoekers. Thompson (2011) noemt dit 'ontological drift' – een probleem waar volgens Modell (2015) menig IAR-onderzoek gebaseerd op nieuw- of neo-institutionele theorieën mee kampt. Zie tevens Knoops (2010) voor een toelichting op dit fenomeen.

7 Deze eisen verschillen bijna niet van wat binnen onderzoek in andere, door Chua (1986) onderscheiden paradigma's gebruikelijk is. Dit is vreemd, aangezien men zou mogen verwachten dat uiteenlopende opvattingen over (de samenhang tussen) ontologie, epistemologie en methodologie hun weerslag hebben op hoe over onderzoek wordt gerapporteerd. Dergelijke discussies worden echter nauwelijks gevoerd in de accountingliteratuur, wellicht om de redenen die we hebben aangegeven in de vorige sectie. Een interessante publicatie die deze discussie wel wil aanzwengelen, evenwel niet op het terrein van de accounting, is Jipson en Paley (2007).

8 We presenteren deze elementen en aanpakken in een zelf gekozen volgorde.

9 Alsmede voetnoot 2.

10 De auteurs noemen dit zelf onderzoek naar de "... rarity of women in het highest ranks of accountancy" (Dambrin & Lambert, 2012, p. 1).

11 Dus wellicht speelt de factor tijd ook een rol.

Literatuur

- Ahrens, T., Becker, A., Burns, J., Chapman, C., Granlund, M., Habersam, M., Hansen, A., Malmi, T., Rihab, K., Mennicken, A., Mikes, A., Panozzo, F., Piber, M., Quattrone, P., & Scheytt, T. (2008). The future of interpretive accounting research: a polyphonic debate. *Critical Perspectives on Accounting*, 19(8), 840-866.
- Ahrens, T., & Chapman, C.S. (2006). Doing qualitative field research in management accounting: positioning data to contribute to theory. *Accounting, Organizations and Society*, 31(8), 819-841.
- Ahrens, T., & Chapman, C.S. (2007). Management accounting as practice. *Accounting, Organizations and Society*, 32(1), 1-27.
- Alvesson, M. (2003). Beyond neo-positivists, romantics and localists: a reflexive approach to organizational research. *Academy of Management Review*, 28(1), 13-33.
- Alvesson, M., & Skoldberg, K. (2000). *Reflexive methodology: new vistas for qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Armstrong, P. (2008). Calling out for more: comment on the future of interpretive accounting research. *Critical Perspectives on Accounting*, 19(8), 867-879.
- Baudrillard, J. (2012). *Impossible exchange*. New York: Verso.
- Bosch, R. (2012). *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brannick, T., & Coghlan, D. (2006). Reflexivity in management and business research: what do we mean? *The Irish Journal of Management*, 27(2), 143-160.
- Burns, J. (2014). Qualitative management accounting research in QRAM: some reflections. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 11(1), 71-81.
- Calás, M.B., & Smircich, L. (1999). Past post-modernism? Reflections and tentative directions. *Academy of Management Review*, 24(4), 649-671.
- Chua, W.F. (1986). Radical developments in accounting thought. *The Accounting Review*, 61(4), 601-632.
- Dambrin, C., & Lambert, C. (2012). Who is she and who are we? A reflexive journey in research into the rarity of women in the highest ranks of accountancy. *Critical Perspectives on Accounting*, 23(1), 1-16.
- De Loo, I., & Lowe, A. (2012). Author-itative interpretation in understanding accounting

- practice through case research. *Management Accounting Research*, 23(1), 3-16.
- De Loo, I., Nederlof, P., & Versteegen, B. (2006). Detecting behavioural patterns of Dutch controller graduates through interpretive interactionism principles. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 3(1), 46-66.
  - Guba, E.G. (1990). The alternative paradigm dialog. In: Guba, E.G. (Ed.), *The paradigm dialog*, (pp. 17-27). Londen: Sage.
  - Hartmann, F.G.H. (2012). Management accounting: 'anything goes'! *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(10), 388-392.
  - Jipson, J., & Paley, N. (Eds.) (2007). *Daredevil research. Re-creating analytical practice*. New York: Peter Lang.
  - Johnson, P., & Duberley, J. (2000). *Understanding management research*. Londen: Sage.
  - Johnson, P., & Duberley, J. (2003). Reflexivity in management research. *Journal of Management Studies*, 40(5), 1279-1303.
  - Kakkuri-Knuuttila, M.-L., Lukka, K., & Kuorikoski, J. (2008a). Straddling between paradigms: A naturalistic philosophical case study on interpretive research in management accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 33, 267-291.
  - Kakkuri-Knuuttila, M.-L., Lukka, K., & Kuorikoski, J. (2008b). No premature closures of debates, please: A response to Ahrens. *Accounting, Organizations and Society*, 33, 298-301.
  - Knoops, C.D. (2010). *Verslaggevingstheorieën: een wetenschapsfilosofische analyse*. Ridderkerk: Ridderprint (PhD-thesis Erasmus Universiteit Rotterdam).
  - Koning, J., & Ooi, C.S. (2013). Awkward encounters and ethnography. *Qualitative Research in Organizations & Management*, 8(1), 16-32.
  - Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2e druk). Chicago: The University of Chicago Press.
  - Lee, N., & Lings, I. (2008). *Doing business research*. Londen: Sage.
  - Lillis, A. (2008). Qualitative management accounting research: rationale, pitfalls and potential. A comment on Vaivio. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 5(3), 239-246.
  - Lowe, A. (2008). Theories of knowledge and theories of organization: a comment on Kakkuri-Knuuttila *et al.* (paper gepresenteerd tijdens de BAA conferentie van 1-3 april 2008 te Blackpool, Verenigd Koninkrijk).
  - Malmi, T., & Granlund, M. (2009). In search of management accounting theory. *European Accounting Review*, 18(3), 597-620.
  - Mauthner, N.S., & Doucet, A. (2003). Reflexive accounts and accounts of reflexivity in qualitative data analysis. *Sociology*, 37(3), 413-431.
  - Modell, S. (2015). Making institutional accounting research critical: dead end or new beginning? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 28 (nog te verschijnen).
  - Nauta, L. (1973). *Het neopositivisme in de sociale wetenschappen. Analyse, kritiek, alternatieven*. Amsterdam: Van Genneep.
  - Parker, L.D. (2012). Qualitative management accounting research: assessing deliverables and relevance. *Critical Perspectives on Accounting*, 23(1), 54-70.
  - Richardson, A.J. (2012). Paradigms, theory and management accounting practice. *Critical Perspectives on Accounting*, 23(1), 83-88.
  - Scapens, R.W. (1990). Researching management accounting practice: the role of case study methods. *British Accounting Review*, 22(3), 259-281.
  - Scapens, R.W. (1992). The role of case study methods in management accounting research: a personal reflection and reply. *British Accounting Review*, 24(4), 369-383.
  - Scapens, R.W. (2006). Understanding management accounting practices: a personal journey. *British Accounting Review*, 38(1), 1-30.
  - Scapens, R.W., & Roberts, J. (1993). Accounting and control: a case study of resistance to accounting change. *Management Accounting Research*, 4(1), 1-32.
  - Thompson, M. (2011). Ontological shift or ontological drift? Reality claims, epistemological frameworks, and theory generation in organization studies. *Academy of Management Review*, 36(4), 754-773.
  - Vosselman, E.G.J. (2012). Interpretatief management accounting-onderzoek. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(10), 393-400.
  - Vosselman, E.G.J. (2011). Een relationeel perspectief op accounting. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 85(4), 217-224.
  - Wickramasinghe, D., & Alawattage, C. (2007). *Management accounting change. Approaches and perspectives*. New York: Routledge.